

Termi *kieliopillinen* Virittäjän artikkeleissa

Termit eli erikoiskielen ilmaukset ovat asiantuntijoiden välisen viestinnän, kuten tutkimusartikkeleiden ja muiden tieteellisten tai ammatillisten tekstien, tunnusmerkki (Pearson 1998: 40; Nissilä & Koskela 2020: 135). Termien nähdään usein olevan tietyn erikoisalan diskursissa merkitykseltään tarkkarajaisia ja alan asiantuntijayhteisön yhdessä jakamia, vaikka tavallisempaa on, että erikoisalan sisällä samaa termiä käytetään eri yhteyksissä eri merkityksissä (Temmerman 2000: xiv, 16; Gaudin 2005: 86; Luodonpää-Manni 2013: 243; Nissilä & Koskela 2020: 135). Myös monia kielitieteen keskeisiä termejä on huomattu käytettävän tutkimusteksteissä yhtäältä monitulkintaisesti ja toisaalta termien merkityksiä selittämättä (esim. Konstenius 2014; Luodonpää-Manni 2016; Kallunki 2020; Aarikka 2022).

Esimerkkinä moniselitteisesti käytetystä kielitieteen termistä on *kielioppi*, jolle on aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa tunnustettu useita merkityksiä: *kielioppi* voi viitata niin kielen rakenteisiin kuin kielen rakenteiden sekä niiden merkityksien ja käytön muodostamaan laajempaan järjestelmään. Lisäksi *kieliopilla* voidaan tarkoittaa kielijärjestelmän kuvausta ja kielijärjestelmää koskevaa metatietoa sekä kielen käyttöön liittyviä sääntöjä. (Vilkuna 2006: 12, 19; Teeri-Niknamoghadam 2022a.) Vaikka termin *kielioppi* merkitykset ovat puhututaneet kielentutkijoita laajasti, ei substantiivista *kielioppi* johdetun adjektiivin *kieliopillinen* käyttöä ole vielä tarkasteltu, minkä vuoksi käsillä oleva havaintokirjoitus

ottaa tehtäväkseen kyseisen tutkimusaukon täyttämisen.

Adjektiivi *kieliopillinen* on sekä yleiskielen sana että erikoiskielen termi. Termit eroavat yleiskielen sanoista muun muassa rajatun viittausalansa sekä tyyppilisten käyttäjiensä ja käyttötilanteidensa perusteella: yleiskielessäkin käytetty sana voidaan siis tiettyssä käyttötilanteessa tulkita termiksi (Pearson 1998: 40; ten Hacken 2015: 6; Satokangas 2021: 65–66). Tällaiseksi käyttötilanteeseen sidotuksi termiksi katson *kieliopillinen*-adjektiivin, jonka voi nähdä esiintyvän yleiskielen sanana esimerkiksi verkkokeskusteluissa mutta erikoiskielen terminä kielitieteen asiantuntijoiden välisessä viestinnässä.

Tässä kirjoituksessa kuvaan *kieliopillinen*-termin käyttöä Virittäjä-lehden artikkeleissa. Kirjoituksessa selvitan, selitetäänkö *kieliopillinen*-termin merkityksiä artikkeleissa ja – mikäli selitetään – millaisia merkityksiä termille selityksissä annetaan. Lisäksi tarkastelen, millaisia substantiiveja *kieliopillinen*-adjektiivi artikkeleissa tyyppillisimmin luonnehtii ja mihin kielen muihin tasoihin liittyviin sanoihin *kieliopillinen*-adjektiivi artikkeleissa rinnastetaan. Kirjoituksen viitekehys kytkeytyy terminologian teoriaan, tarkemmin terminologian funktionaalisiin suuntauksiin, jotka yhdistävät perinteiseen terminologiaan muun muassa kognitiivisen semantiikan ja sosiologian näkemyksiä ja joiden keskiössä on termien käyttöpohjainen tarkastelu (Temmerman 2000: 34, 54; Gaudin 2005: 80–81).

Aloitan kuvaamalla aineistoni, minkä jälkeen tarkastelen, miten *kieliopillinen*-

termiä Virittäjän artikkeleissa selitetään, millaisia substantiiveja *kieliopillinen* artikkeleissa luonnehtii ja mihin kielen muihin tasoihin kieliopillista tasoa artikkeleissa rinnastetaan. Lopuksi esitän johtopäätökseni kirjoituksen keskeisimmistä havainnoista.

Aineistona Virittäjän artikkelit

Kirjoituksen pohjana olevan tutkimuksen aineistona ovat Virittäjässä vuosina 2010–2021 julkaistut 146 artikkelia, joista olen kerännyt talteen 345 *kieliopillinen*-adjektiivin esiintymää. Virittäjä on tieteellinen aikakauslehti, joka julkaisee suomen kieleen ja sen opetukseen liittyviä tutkimusartikkeleita sekä muita alaa koskevia kirjoituksia. Virittäjä on yksi alansa johtavista suomenkielisistä lehdistä ja siten myös alan asiantuntijoiden välisen viestinnän keskeinen kanava, minkä vuoksi lehden artikkelit soveltuvat hyvin suomenkielisen kielitieteellisen diskurssin tarkasteluun (Luodonpää-Manni 2016: 72–73, 75; ks. myös Jaakola & Komppa 2021: 561).

Suoritin *kieliopillinen*-adjektiivin esiintymien keräyksen hakemalla verkko-Virittäjään arkistoiduista pdf-tiedostoista merkkijonoja *kielio*, *kieli o*, *kieli-* ja *kie-*. Poimin hakutuloksista kaikki *kieliopillinen*-adjektiivin esiintymät mukaan lukien summayhdyssanat, joissa *kieliopillinen* on yhdysosana (summayhdyssanoista ks. ISK § 432). Tallensin esiintymät kappaletasoisissa tekstiyhteyksissään Excel-taulukkoon yhdessä seuraavien metatietojen kanssa: kirjoittaja, otsikko, asiasanat (jos saatavilla), julkaisuvuosi, vuosikerta, numero ja sivunumero. Viitataan artikkeleista poimituihin tekstikatkelmiin tämän kirjoituksen esimerkkien yhteydessä koodilla, joka ilmaisee minä vuonna, missä numerossa ja millä sivulla katkelma on julkaistu: esimerkiksi koodi 2020.2.161 viittaa katkelmaan, joka löytyy vuoden 2020 toisen numeron sivulta 161.

Aineiston 146 artikkelista 76:ssa on vähintään yksi itsenäisenä sanana tai summayhdyssanan yhdysosana esiintyvä *kieliopillinen*-adjektiivi. Adjektiivi esiintyy siis noin joka toisessa vuosina 2010–2021 julkaistussa Virittäjän artikkelissa.

Termin *kieliopillinen* selittäminen

Termien selittäminen on toimintaa, jossa kirjoittaja avaa termin merkitysisältöä lukijalle (Satokangas 2021: 81–82). Termien selittäminen on leimallista niin kutsutulle epäsymmetriselle viestinnälle, jossa osallistujien välillä on tiedollinen tai kielellinen osaamisero (Pearson 1998: 38; Paananen 2017: 120–121). Sen sijaan asiantuntijoiden välistä viestintää, kuten Virittäjässä julkaistuja artikkeleita, voidaan pitää siinä mielessä symmetrisenä, että kirjoittajalla ja lukijalla oletetaan olevan hyvin samantyyppinen osaamistausta samalta erikoisalalta – ja siten lukijan myös saatetaan ajatella tuntevan ainakin alan keskeisimpien termien merkitykset. Tämän takia termien selittäminen ei välttämättä saa asiantuntijoiden välisessä symmetrisessä viestinnässä yhtä keskeistä roolia kuin epäsymmetrisessä viestinnässä: Pearson (1998: 36–39) esittääkin, että asiantuntijoiden välisessä viestinnässä tarve termien selittämiseksi syntyy lähinnä silloin, kun kirjoittaja määrittelee uudelleen olemassa olevan käsitteen tai esittelee uuden termin.

Virittäjän artikkeleissa *kieliopillinen*-termiä ei juuri selitetä, mikä tukee edellä esitettyä näkymystä: aineiston 76:sta *kieliopillinen*-adjektiivin sisältävästä artikkelista termin merkitystä selitetään kolmessa. Esimerkit 1–3 edustavat kyseisiä selityksiä.

- (1) [2010.2.188]¹
Pyrimme rakentamaan lauseenjäsenysmallia, joka ot-

1. Esimerkkien lihavoitit havaintokirjoituksen kirjoittajan.

taa huomioon niin elementtien **kieliopilliset (morfosyntaktiset)**, semanttiset kuin diskurssi-piirteet ja tarkastelee lauseen-jäsenfunktioita osana kulloistakin kieliopillista konstruktia.

- (2) [2021.1.70]
Termiä selittävien toimintokuvaoiden rakentamiseen voidaan käyttää monenlaisia **kieliopillisia resursseja**. Tällaisista **leksikaalis-syntaktisista keinoista** keskiöön nousevat samuuslauseet (*x on y*), tarkoitukselauseet (*x tarkoittaa y:tä*) ja passiivimuotoisen kommunikaatioverbin ympärille rakentuvat sanomislauseet (*x:ää sanotaan y:ksi*).

- (3) [2011.1.23]
Tällaisessa tapauksessa ei kielessä K oleteta tapahtuneen kieliopillistumisprosessia, vaan kieli K kopioi kielestä M valmiita **kieliopillisia ominaisuuksia, esimerkiksi jonkin lekseemin polyseemisen merkityksen kielessä M**.

Esimerkissä 1 *kieliopillinen*-termin selitykseksi tarjotaan apposiitiota *morfosyntaktiset*: kieliopilliset piirteet ovat siis esimerkin mukaan kielen morfologiselle ja syntaktiselle tasolle sijoituvia entiteettejä. Toisaalta esimerkin 1 voi myös katsoa rajaavan kieliopillisten entiteettien ulkopuolelle semanttiset ja diskurssiin liittyvät entiteetit, sillä esimerkiksi kyseisiin entiteetteihin viittaavat ilmaukset on kytketty toisiinsa *niin–kuin*-parikonjunktioilla, jolla on rinnastettavia osia erotteleva merkitys (ISK § 1096). Esimerkissä 2 *kieliopillinen*-termin merkitystä taas avataan parafraasin *leksikaalis-syntaktisista* avulla: esimerkissä kieliopillisuuden kuvataan siis olevan ominaisuus, joka koskee

myös kielen leksikaalisen tason entiteettejä. Esimerkissä 3 *kieliopillinen*-termiä selitetään lisäyksellä, jossa esimerkkinä kieliopillisesta ominaisuudesta annetaan lekseemin polyseeminen merkitys. Esimerkissä 3 – toisin kuin esimerkissä 1 – kielellisten elementtien semanttiset piirteet kuvataan siis osana kielioppia. Esimerkkien 1–3 valossa *kieliopillinen*-termin merkityksestä ja kieliopillisten entiteettien luonteesta piiryykin melko moniselitteinen kuva. Kieliopillisten entiteettien luonnetta ja rajauskriteeristöä pohditaan myös yhdessä aineistoni artikkelissa, josta esimerkki 4 on katkelma.

- (4) [2021.1.55]
Tulkintaa siitä, **mikä voidaan käsittää kieliopilliseksi elementiksi**, ei ole rajattu ahtaasti
– –

Esimerkki 4 ei tarjoa selitystä *kieliopillinen*-termille mutta ottaa mielenkiintoisella tavalla kantaa siihen, miten kieliopillisuus käsitteenä on aina viime kädessä tulkintakysymys, jonka ratkaisuun vaikuttaa muun muassa tutkijan omaksuma teoreettinen kielioppinäkemys (ks. Nichols 1984: 97).

Kieliopillinen-termiin kohdistuvan selittämisen lisäksi aineistossani on myös tapauksia, joissa selitetään *kieliopillinen*-adjektiivin sisältävän moniosaisen termin merkitystä. Moniosaiset termit ovat sanaliittoja, joilla on erikoiskielessä vakiintunut merkitys (Zelinsky-Wibbelt 2012: 229–230): esimerkki *kieliopillinen*-adjektiivin sisältävästä moniosaisesta termistä on *kieliopillinen sija*, jolla viitataan kielitieteellisessä diskurssissa subjektin, objektin ja predikaatin sijamuotoihin (Tieteen termipankki s.v. *kieliopillinen sija* [kielitiede]). Raja moniosaisen termin ja merkitykseltään vakiintumattoman mutta usein yhdessä esiintyvän sanaparin välillä on luonnollisesti häilyvä (Heid 2001: 791), sillä ilmauksen asema terminä määräytyy

pitkälti sen mukaan, ovatko erikoiskielen käyttäjät teknistäneet ilmauksen termiksi eli asettaneet ilmauksen osaksi erikoisan käsitejärjestelmää (Satokangas 2021: 63–64). Aineistossani *kieliopillinen*-adjektiivin sisältäviä moniosaisia termejä ovat *kieliopillisen sijan* lisäksi esimerkiksi *kieliopillinen koodaus* ja *kieliopillinen merkitys*, joilla molemmilla on kielitieteellisessä diskurssissa rajattu viittausala, kuten esimerkeistä 5 ja 6 nähdään.²

(5) [2020.4.507]
Arvioidessani korpuksesta hakemieni tapausten **kieliopillisen koodauksen eli annotoinnin** oikeellisuutta olen tukenut tutkijan introspektioon eli natiivin kielenpuhujan kieliintuitions.

(6) [2010.4.481]
Puhtaassa analyttisessä tyyppissä yksi vapaa morfeemi eli itsenäinen sana ilmaisee joko yhden leksikaalisen kategorian eli merkityksen (konkreettinen merkitys kuten substantiivi 'talo') tai yhden **kieliopillisen merkityksen** (abstrakti merkitys kuten luku **partikkeli-sanalla ilmaistuna**).

Kuten edellä tuotiin esille, *kieliopillinen*-termin selittämättä jättäminen on tavallista Virittäjän artikkeleissa. Kiinnostavaa on, että *kieliopillinen*-termiä ei artikkeleissa välttämättä avata edes silloin, kun termin ymmärtäminen on edellytys jonkin toisen käsitteen hahmottamiselle. Ilmiötä havainnollistaa esimerkki 7, jossa termiä *kieliopillistuminen* selitetään ter-

min *kieliopillinen* avulla ilman, että jälkimmäisen merkitystä avataan.

(7) [2011.1.20]
Kieliopillistumisella tarkoitetaan kielellisen elementin kehityskulkua leksikaalisesta **kieliopilliseksi** tai vähemmän **kieliopilliseksi** enemmän **kieliopilliseksi**. Kieliopillistuminen on siis prosessi, jossa leksikaalinen ilmaus rajatussa pragmaattisessa ja morfosyntaktisessa kontekstissa saa **kieliopillisen** tehtävän ja kieliopillistuttuaan voi saada yhä **kieliopillisempia** tehtäviä –

Vaikka esimerkki 7 ei ota eksplisiittisesti kantaa *kieliopillinen*-termin merkitykseen, voidaan kieliopillisuuden kuitenkin ymmärtää esimerkin perusteella olevan jotakin sellaista, mitä leksikaalisuus ei ole, sillä esimerkissä leksikaalisuus ja kieliopillisuus asetetaan kielellisen elementin kehityskulun eri vaiheiksi (ks. Diewald & Politt 2020: 45). Vastavaanlainen kieliopillisuus–leksikaalisuus-vastakkainasettelu nähtiin jo aiemmin esimerkissä 6, jossa morfeemien merkitykset jaettiin leksikaalisiin ja kieliopillisiin. Kieliopillisuus myös hahmottuu esimerkissä 7 asteittaiseksi siten, että jotkin entiteetit voivat olla toisia kieliopillisempia: kieliopillisuus ei siis esimerkin perusteella ole binaarinen ominaisuus, joka entiteetillä joko on tai ei ole (vrt. ISK § 606).

Kieliopillinen-termin selittämättä jättäminen Virittäjän artikkeleissa viestinee siitä, että termin merkityksen ajatellaan olevan tavalla tai toisella kiistaton. Vastavaanlaisen huomion on tehnyt Diewald (2010: 36), joka toteaa, että erityisesti kieliopillistumistutkimuksissa kieliopin käsitettä kohdellaan tavallisesti apriorisena tietona ja että käsitteen sisällöstä ei käydä perustavanlaatuisesta keskustelua. Toisaalta termin selittämättä jättämisen voi nähdä

2. Moniosaisten termien tapauksessa selittäminen kohdistuu *kieliopillinen*-adjektiivin sisältävään sanaliittoon *kieliopillinen*-termin sijaan, minkä vuoksi en käsittele moniosaisten termien selittämistä tämän enempää tässä kirjoituksessa.

johtuvan myös lehden artikkeleiden kirjoittajien ja lukijoiden välisestä oletusta tiedollisesta ja kielellisestä symmetriasta: Virittäjän lukijalla ajatellaan olevan vastaavanlainen osaamistaso kuin kirjoittajalla, minkä vuoksi kielitieteen perus-sanastoon kuuluvien termien, kuten *kieliopillinen*-termin, selittämistä ei välttämättä pidetä tarpeellisena (ks. Pearson 1998: 36–38).

Kieliopillisen luonnehtimat substantiivit

Adjektiivit eivät viittaa suoraan tarkoitteisiin vaan luonnehtivat tarkoitteisiin viittaavia substantiiveja: esimerkiksi adjektiivi *kieliopillinen* kertoo, että sen kantasanan tarkoite – siis kielioppi – kuuluu luonnehdittavan substantiivin tarkoitteelle tai liittyy tarkoitteeseen (ISK § 276, § 603). Toisaalta myös adjektiivin luonnehtimat substantiivit antavat tietoa siitä, millaisilla entiteeteillä adjektiivin ilmaiseman ominaisuuden voidaan kuvata olevan tai millaisilla entiteeteillä ominaisuuden tyypillisesti kuvataan olevan – adjektiivin luonnehtimia substantiiveja voidaan siis käyttää apuna adjektiivin merkityksen selvittelystä, kuten tässä kirjoituksessa seuraavaksi teen.

Taulukko 1 listaa 15 yleisintä substantiivia, joita *kieliopillinen* luonnehtii aineistossani.³ Yleisyyden mittariksi olen valinnut artikkeleiden määrät esiintymämäärien sijaan, sillä artikkelien määrät havainnollistavat esiintymämääriä paremmin tietyn substantiivin levikkiä aineistossani.

Taulukosta nähdään, että *kieliopillinen*-adjektiivi voi luonnehtia monenlaisia substantiiveja; selvästi yleisimpiä substantiiveja ovat aineistossani kuitenkin kielen rakenneosiin viittaavat substantiivit eli *rakenne*, *muoto* ja *sana*. Kielen rakenneosiin viittaavien substantiivien yleis-

syys *kieliopillinen*-adjektiivin luonnehtimana substantiivina ei ole yllättävää, sillä juuri fonologisten, morfologisten ja syntaktisten rakenteiden on fennistisessä perinteessä katsottu muodostavan kieliopinytimen: esimerkiksi ISK (s. 21) esittää, että kieliopin kuvauksen keskiössä ovat ”kielille ominaiset ja mahdolliset rakenteet”, jotka sijoittuvat ”kielen äänne-, sana- ja lausetasolle”.

Taulukko 1.
Yleisimmät *kieliopillinen*-adjektiivin luonnehtimat substantiivit.

Substantiivi	Artikkelit	Esiintymät
rakenne	19	30
piirre	9	16
elementti	9	13
sija	9	11
kategoria	8	13
muoto	8	9
konstruktio	6	11
sana	6	8
keino	6	7
merkitys	5	21
tehtävä	5	9
funktio	5	8
taso	5	8
ominaisuus	4	6
yksikkö	4	6

Esimerkit 8 ja 9 havainnollistavat ilmauksen *kieliopillinen rakenne* käyttöä aineistossani.

- (8) [2021.1.41]
Kiitos [nimi poistettu] Raamatun käännöksiä koskevista huomioista sekä tässä artikkelissa esiintyvien latinan- ja kreikankielisten ilmaisujen **kieliopillisen rakenteen** avaamisesta.

3. Yhteensä *kieliopillinen* luonnehtii aineistossani 108:aa eri substantiivia.

- (9) [2012.2.172]
Kognitiivisen kielentutkimuksen perusajatuksiin kuuluu, että kielelliset ilmaukset – sekä **sanasto** että **kieliopilliset rakenteet** – perustuvat aina kielenkäyttäjän eli käsitteistäjän valintoihin.

Esimerkissä 8 ilmauksen *kieliopillisen rakenteen avaaminen* voi ymmärtää viittaavan ensisijaisesti ilmausten morfologisten ja syntaktisten piirteiden erittelyyn, joskaan esimerkki ei sulje pois mahdollisuutta, että kieliopillisen rakenteen avaaminen sisältäisi myös fonologisten piirteiden analyysia. Myöskään esimerkki 9 ei ota kantaa siihen, tarkoitetaanko *kieliopillisella rakenteella* fonologia, morfologia vai syntaktisia entiteettejä – vai kaikkia näitä. Esimerkki kuitenkin asettaa vastakkain sanaston ja kieliopin ja siten erottaa leksikaaliset rakenteet kieliopillisista rakenteista; esimerkissä esitetty leksikaalinen–kieliopillinen–dikotomia heijasteleekin kielitieteen piirissä yleisesti hyväksyttyä ajatusta leksikon ja kieliopin erillisyydestä (Diewald & Politt 2020: 45), jota ilmennettiin myös jo edellä esimerkeissä 6 ja 7.

Esimerkissä 10 kieliopilliset rakenteet rinnastetaan taivutukseen sekä äänne- ja kirjoitusasuun, jolloin ilmauksen *kieliopillinen rakenne* voi nähdä viittaavan lähinnä kielen syntaktisiin rakenteisiin morfologisten tai fonologisten rakenteiden sijaan.

- (10) [2017.4.536]
Siitä puuttuvat puheen eri tyyllilajirekisterit ja eri yhteiskuntaluokkien kielenkäyttöä erottavat piirteet – –, mutta sen käytössä on paljon yksilöllistä vaihtelua niin sanojen **taivutuksessa**, **kieliopillisissa rakenteissa** kuin **äänne- ja kirjoitusasussakin**.

Tässä ilmausta *kieliopillinen rakenne* voidaan katsoa käytettävän jokseenkin erilaisessa merkityksessä kuin esimerkeissä 8 ja 9, joissa morfologisia entiteettejä – kuten taivutusmorfeemeja – ei ainakaan eksplisiittisesti eroteltu kieliopillisista rakenteista. Esimerkit 8–10 vahvistavatkin edelleen näkemystä siitä, että *kieliopillinen*-termin käyttö on kielitieteellisissä tutkimusteksteissä monenkirjavaa.

Esimerkkien 6, 7 ja 9 tapaan esimerkki 11 rinnastaa kieliopilliset rakenteet – tarkemmin *kieliopilliset sanat* – leksikaalisiin rakenteisiin. Vastaava rinnastus onkin aineistossani yleinen, kuten osoitan seuraavassa luvussa laskennallisten havaintojen avulla.

- (11) [2015.2.166]
Koetilanne osoittaa, että ensiksikin kyse on leksikaalisesta tiedosta, koska se koskee niin sanottujen **täysien eli sisältösanojen** (= substantiivien) merkityksiä (eikä esimerkiksi **kieliopillisten sanojen**).

Aineistossa yleisiä ovat myös sellaiset monitulkintaiset substantiivit, jotka eivät suoraan ilmaise, mille kielen tasolle niiden viittaamat entiteetit sijoittuvat: tällaisiksi substantiiveiksi olen lukenut *piirteen*, *elementin*, *keinon* ja *ominaisuuden* (*piirre*-termistä ks. Aarikka 2022). Esimerkiksi *elementti* – toisin kuin *rakenne* – voi viitata myös kielen semanttisen tason entiteetteihin, kuten esimerkissä 12.

- (12) [2012.4.559]
joka-relatiivilauseiden tulkinnat pysyvät usein moninkertaisina, ellei niiden tulkintaa erityisesti varmenneta siihen soveltuvilla **kieliopillis-semanttisilla elementeillä** (esim. pro-aineiksilla).

Esimerkissä summayhdyssana *kieliopillis-semanttinen* esittää lisäksi kieli-

opillisuuden ja semanttisuuden samassa elementissä yhdistyvinä mutta erillisinä ominaisuuksina (ks. ISK § 435); samantyyppinen erottelu nähtiin edellisen luvun esimerkissä 1.

Substantiivit *kategoria* ja *taso* esiintyvät *kieliopillinen*-adjektiivin kanssa useissa artikkeleissa: *kategoria* ja *taso* kytkeytyvät kieliopin rakenteiden sijaan kieliopin kuvauksen tasoon, sillä ne viittaavat kielen rakenteiden tietoisien tarkastelun tuloksena syntyneisiin luokituksiin (ks. Vilkuna 2006: 12; Nikanne & Paulsen 2020: 751). Esimerkki 13 havainnollistaa *kieliopillinen taso* -ilmauksen käyttöä aineistossani; samalla esimerkki kuvaa sitä, että kielioppi voidaan hahmottaa monitasoiseksi järjestelmäksi (ks. Ahlholm 2017: 100; Teeri-Niknamoghdam 2022b: 272–273).

- (13) [2017.2.181]
Kognitiivisessa kieliopissa muutuja ja kiintopiste -jäsenystä voidaan hyödyntää useammalla **kieliopillisella tasolla** ja lauseen tasolla subjekti edustaa muuttujaa.

Myös kielen vakiintuneisiin muoto-merkitys-kokonaisuuksiin viittaavat substantiivit *konstruktio* ja *yksikkö* ovat aineistossani yleisiä. Esimerkissä 14 ilmausta *kieliopillinen yksikkö* käytetään *konstruktio*-termin selityksessä.

- (14) [2019.1.80]
Konstruktioilla tarkoitan tässä useammasta osasta koostuvaa kielen rakennetta, jonka peruspiirre on tietyn merkityksen sisältyminen vakiintuneeseen rakenteelliseen muotoon, omaksi **kieliopilliseksi yksiköksen**, esimerkiksi *pitää oppia, päästä opiskeleMAan* – –

Aineistossa esiintyy myös melko paljon edellisessä luvussa moniosaisiksi ter-

meiksi määriteltyjä, merkitykseltään rajattuja sanaliittoja. Tällaisia ovat muun muassa *kieliopillinen sija*, *kieliopillinen sana*, *kieliopillinen merkitys* ja *kieliopillinen funktio*, mikäli termiksi tunnustamisen kriteeriksi otetaan se, että erikoiskielen käyttäjät ovat teknistäneet ilmauksen termiksi (Satokangas 2021: 63–64). Teknistämisen merkinä voidaan nähdäkseni pitää esimerkiksi sitä, että ilmaus on lisätty Tieteen termipankkiin – tällöinhän vähintään yksi erikoiskielen käyttäjä on tunnustanut ilmauksen aseman terminä.⁴

Aineistoni tarjoaa myös mielenkiintoisia havaintoja termin *kieliopillinen funktio* ja sen lähisynonymiksi hahmotuvan ilmauksen *kieliopillinen tehtävä* käytöstä: aineistoni perusteella kumpain ilmausta käytetään viittaamaan kielellisen elementin lausekontekstista tulkittavaan lauseenjäsen- tai sanaluokkarooliin, kuten esimerkeissä 15 ja 16. Toisaalta aineistossani on myös yksi esiintymä, jossa ilmausta *kieliopillinen funktio* käytetään edellä kuvatusta poikkeavalla tavalla: esimerkissä 17 sijapäätteitä (tai niiden ilmaisemia merkityksiä) nimitetään *kieliopillisiksi funktioiksi*.

- (15) [2010.4.533]
Tarkasteltavat erot liittyvät mm. väylätyyppiin, käsitteistäjän näkökulmaan (onko se etäinen vai lähinen, staattinen vai dynaaminen), väylällä liikkuvan tai sillä sijaitsevan tarkoitteen luonteeseen, kiintopisteen rajattuuteen, aspektiin sekä väyläilmauksen **kieliopilliseen tehtävään**, joka vaihtelee verbinmäärittäen ja kehysadverbiaalin välisellä jatkumolla.

4. Tieteen termipankkiin sisältöä tuottavat erikoisalojen tutkijat, ja sisällön tuottoa varten käyttäjä pitää hyväksyä erikoisalan asiantuntijaksi.

- (16) [2019.3.405]
Puhutussa kielessä partikkeleiksi voidaan luokitella kaikki puhetta rytmittävät taipumatomat ainekset, myös konjunktion **kieliopillisessa funktiossa** toimivat lekseemit, koska ne voivat saada diskurssipragmaattisia funktioita –
- (17) [2017.4.546]
Suomenkielisessä lauseessa romanikielen datiiivimuotoon on lisätty suomen allatiivipäätte. – – Sen [datiivin tunnuksen] perään on siis liitetty suomenkielinen taivutusmuoto, jolloin sama **kieliopillinen funktio** on merkitty kahteen kertaan.

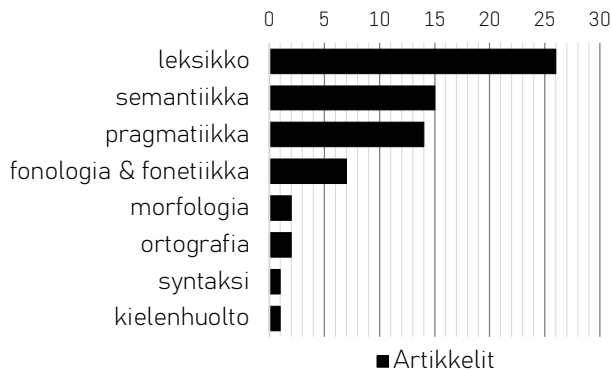
Kieliopillinen-adjektiivien luonnehtimien substantiivien tarkastelu on osoittanut, että adjektiivia käytetään monipuolisesti luonnehtimaan erilaisia substantiiveja, joskin kielen rakenteisiin viittaavat substantiivit, kuten *rakenne*, *muoto* ja *sana*, ovat aineistossani käytetympiä. Tästä voidaan päätellä, että aineistoni artikkeleissa kieliopillisuutta hahmotetaan ensisijaisesti kielen rakenteisiin liittyvänä ominaisuutena (ks. ISK: 21), joskin kieliopillisuus voi aineistoni perusteella koskea myös kielen luokittelua, merkityksiä ja kielellisten entiteettien tehtäviä. Tässä luvussa esitetyt esimerkit ovat myös vahvistaneet näkemystä siitä, ettei *kieliopillinen*-termin merkitys ole kielitieteellisessä diskurssissakaan täysin yksioikoinen.

Kieliopillinen taso ja kielen muut tasot

Kuten edellä on tuotu esille, kielentutkijat eivät välttämättä ole yksimielisiä siitä, mitä kieliopillisuudella ominaisuutena tarkoitetaan ja millä kielellisillä entiteeteillä kyseinen ominaisuus voi olla. Viimeaikaisessa fennistisessä tutkimus-

kirjallisuudessa kieliopillisiksi entiteeteiksi on tyypillisesti luettu kielen fonologiset, morfologiset ja syntaktiset rakenteet (ISK: 21; Nikanne & Paulsen 2020: 751), mutta tämä ei luonnollisestikaan ole ainoa tapa hahmottaa asiaa. Esimerkiksi fonologian asema kieliopissa on ollut kiistelty (Penttinen 2005: 59), ja myös morfologian kuuluvuutta kielioppiin on pohdittu erityisesti formalistisen kielenäkemyksen piirissä (Karlsson 1983: 15–16). Toisaalta taas funktionaaliset kielenäkemykset ovat korostaneet, että kielioppi kattaa fonologisten, morfologisten ja syntaktisten rakenteiden lisäksi myös kielellisten ilmausten merkitykset ja käytön eli semantiikan ja pragmatiikan (Langacker 1987: 1–3; Goldberg 2006: 5). Funktionaaliset näkemykset ovat lisäksi esittäneet, että myös leksikkaa on syytä tarkastella kieliopin komponenttina (Langacker 1987: 57–58; ks. myös ISK: 23).

Kieliopillisiksi entiteeteiksi voidaan siis kielentutkijasta riippuen ymmärtää niin fonologisen, morfologisen, syntaktisen, semanttisen, pragmaattisen kuin leksikaalisen tason entiteetit. Seuraavaksi pureudunkin siihen, mitkä kielen tasot rinnastetaan Virittäjän artikkeleissa kieliopilliseen tasoon eli millaiset entiteetit esitetään aineistossani kieliopista erillisinä. Rinnastuksella tarkoitetaan ISK:ta (§ 1079) lainaten ”syntaktista suhdetta, jossa on yhteen liittyneenä vähintään kaksi samantyyppistä sanaa, lausetta tai lausetta”. Rinnastuksen keinoiksi katson yhtäältä summayhdyssanat, joissa *kieliopillinen* esiintyy rinnakkain toisen adjektiivin kanssa, ja toisaalta rinnastettavien osien väliset rinnastuskonjunktiot tai rinnastuskonjunktioparit, kuten *ja*, *sekä*, *tai*, *sekä-että* tai *niin-kuin* (ISK § 432, 435, 1080, 1082, 1092). Tulkitsen rinnastuksen Kalliokosken (1989: 97; ks. myös ISK § 1092) tapaan merkinä siitä, että rinnastettavien osien tarkoitteet ovat erillisiä ja että osat ovat ”semanttisesti distinktiivisiä” ja ”keskenään merkitysoppositiossa”

Kuvio 1.

Kielen tasot, joihin liittyviä sanoja *kieliopillinen*-adjektiivin rinnastetaan.

– siispä aiemmin esimerkissä 9 nähty rinnastus *sekä sanasto että kieliopilliset rakenteet* implikoi, että sanasto ja kieliopilliset rakenteet käsitetään erillisiksi entiteeteiksi. Myös summayhdys sanojen tapauksessa rinnastettujen osien voi nähdä kuvaavan erillisiä, joskin samalle entiteetille kuuluvia ominaisuuksia (ISK § 435).

Kuvio 1 esittää, mihin kielen muihin tasoihin viittaaviin sanoihin *kieliopillinen*-adjektiivia aineistossani rinnastetaan ja kuinka monessa artikkelissa rinnastus tehdään. Kielen tasoihin liittyviä sanoja analysoidessani olen luonnollisesti joutunut tulkitsemaan, mihin kielen tasoon sana liittyy: esimerkiksi sellaiset sanat kuin *diskurssi* tai *kontekstuaalinen* olen ymmärtänyt pragmatiikkaan liittyviksi, kun taas sanat *prosodinen* tai *äänne* olen määritellyt fonologian ja fonetiikan tasoon liittyviksi sanoiksi.

Kuviosta nähdään, että aineistossani *kieliopillinen*-adjektiivin rinnastetaan tyypillisimmin leksikaaliseen tasoon liittyvän sanan kanssa. Huomio ei ole varsinaisesti yllättävä, sillä kieliopin ja leksikon ero on – Diewaldia ja Polittia (2020: 45) lainaten – perinteisesti nähty ”kielitieteellisen tutkimuksen selkärangana”⁵, ja ai-

neistoni perusteella kyseinen ero tehdään näkyväksi myös suomenkielisessä kielitieteellisessä diskurssissa. Kieliopin ja leksikon välistä eroa korostettiin edellä esitetyissä esimerkeissä 6, 7, 9 ja 11.

Myös *kieliopillinen*-adjektiivin rinnastus semantiikkaan tai pragmatiikkaan liittyvän sanan kanssa on aineistossani yleinen; tällainen rinnastus nähtiin aiemmin esimerkeissä 1 ja 12. Semantiikan ja pragmatiikan erottaminen kieliopista viestii nähdäkseni siitä, että fennistisen tutkimuksen funktionaalista, kielen käyttöpohjaista tarkastelua korostavasta käänteestä (ks. Erkkilä & Palkki 2021: 557) huolimatta kielioppi nähdään yhä perinteisemmän strukturalistisen kielinäkemyksen hengessä kielen rakenteina ja niiden välisinä suhteina. Myös fonologian erottaminen kieliopista sopii yhteen strukturalistisen näkemyksen kanssa (Karlsson 1983: 14); fonologiaa ja kielioppia rinnastettiin aiemmin esitetyssä esimerkissä 10. Lisäksi aineistossa on yksittäisiä artikkeleita, joissa kieliopin esitetään rinnastuksen avulla eroavan morfologisista, ortografisista, syntaktista tai kielenhuoltoon liittyvistä entiteeteistä.

Rinnastuksien tarkastelu ei luonnollisesti kerro suoraan, millaisia kielinäkemyksiä Virittäjän artikkelien kirjoittajat ovat tutkimuksiinsa omaksuneet, mutta

5. “[T]he backbone of linguistic investigation” (Diewald & Politt 2020: 45); suomennos kirjoittajan.

rinnastukset havainnollistavat mielenkiintoisella tavalla sitä, mistä kielen ta-
soista kielioppi tyypillisimmin erotetaan.

Lopuksi

Termi *kieliopillinen* kuuluu kielitieteen perussanastoon ja esiintyy laskennallisesti noin joka toisessa Virittäjässä julkaistavassa artikkelissa. Yleisyydestään huolimatta – tai kenties juuri sen vuoksi – *kieliopillinen*-termin merkitystä avataan vain hyvin harvassa artikkelissa: selvässä enemmistössä ovat artikkelit, joissa termin merkitys jää selittämättä.

Kun *kieliopillinen*-adjektiivin käyttöä tarkastellaan lähemmin, huomataan, että adjektiivi hakeutuu Virittäjän artikkeleissa tyypillisimmin luonnehtimaan kielen rakenneosiin viittaavia substantiiveja. Kieliopillisuus vaikuttaa siis artikkelien perusteella olevan ominaisuus, joka liittyy ennen kaikkea kielen rakenteisiin. Artikkeleiden avulla saadaan myös viitteitä siitä, että leksikaaliset, semanttiset, pragmaattiset sekä fonologiset ja foneettiset seikat käsitetään usein kieliopin ulkopuolelle sijoittuviksi entiteeteiksi.

Artikkeleiden analyysi osoittaa lisäksi, että se, millaisena *kieliopillinen*-termin merkitys hahmotetaan, voi vaihdella suurestikin: esimerkiksi yhdessä artikkelissa kieliopillisuuden voidaan kuvata liittyvän kielen syntaktisiin ja leksikaalisiin entiteetteihin, toisessa taas kielen morfo-syntaktisiin elementteihin. *Kieliopillinen*-termiin liittyvän moniselitteisyyden vuoksi termin avaaminen olisikin paikallaan myös kielitieteellisissä teksteissä, sillä vain termin selittämällä voidaan varmistaa, että kirjoittaja ja lukija jakavat termille tietyssä tutkimuksessa omaksutun merkityksen. Lisäksi termin merkityksen avaaminen lisää myös kielitieteellisten tekstien tarkkuutta tekemällä näkyväksi sen, mistä kieliopillisuudesta oikeastaan on kyse.

KRISTA TEERI-NIKNAMMOGHADAM
krkate@utu.fi

Kirjoittaja on suomen kielen tutkijatohtori
Turun yliopistossa.

Aineslähteet

Virittäjässä vuosina 2010–2021 julkaistuista artikkeleista poimittu aineisto. Virittäjää julkaisee Kotikielen Seura, Helsinki.
<https://journal.fi/virittaja> (26.8.2022).

Lähteet

AARIKKA, LOTTA 2022: Murre kielipiirteinä ja kielenpiirteissä. Esitelmä konferenssissa XLVIII Kielitieteen päivät. Turun yliopisto, 12.–14.5.2022.

AHLHOLM, MARIA 2017: Käyttöpohjainen kielioppi kuntoutuksen perustaksi. – Anu Klippi, Anna-Maija Korpijaakko-Huuhka, Matti Lehtihalmes & Pirkko Rautakoski (toim.), *Afasia. Aikuisiän kielihäiriöiden aivoperusta ja kuntoutus* s. 99–113. Helsinki: Gaudeamus.

DIEWALD, GABRIELE 2010: On some problem areas in grammaticalization studies. – Katerina Stathi, Elke Gehweiler & Ekkehard König (toim.), *Grammaticalization. Current views and issues* s. 17–50. Studies in Language Companion Series 119. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/slcs.119.04die>.

DIEWALD, GABRIELE – POLITT, KATJA 2020: Grammatical categories as paradigms in Construction Grammar. – *Belgian Journal of Linguistics* 34 (1) s. 42–51. <https://doi.org/10.1075/bjl.00033.die>.

ERKKILÄ, RIKU – PALKKI, TEEMU 2021: Hyvää tieteellistä proosaa. Virittäjän aiheet kautta aikojen. – *Virittäjä* 125 (4) s. 549–561. <https://doi.org/10.23982/vir.101341>.

GAUDIN, FRANÇOIS 2005: La socioterminologie. – *Langages* 157 s. 80–92.

GOLDBERG, ADELE E. 2006: *Constructions*

- at work. *The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford University Press.
- HACKEN, PIUS TEN 2014: Terms and specialized vocabulary. Taming the prototypes. – Hendrik Kockaert & Frieda Steurs (toim.), *Handbook of terminology. Volume 1* s. 3–13. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- HEID, ULRICH 2001: Collocations in sublanguage texts. – Sue Ellen Wright & Gerhard Budin (toim.), *Handbook of terminology management. Volume 2. Application-oriented terminology management* s. 788–808. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- JAAKOLA, MINNA – KOMPPA, JOHANNA 2021: *Perusteos* Virittäjän kirja-arvioissa. – *Virittäjä* 125 (4) s. 561–572. <https://doi.org/10.23982/vir.102508>.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1989: *Ja. Rinnastus ja rinnastuskonjunktion käyttö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 497. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLUNKI, HENNA 2020: *Kielitaju kieli-tieteessä. Introspektion ja intuition tarkastelua*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-202006092300>.
- KARLSSON, FRED 1983: *Suomen yleiskielen äänne- ja muotorakenne*. Porvoo: WSOY.
- KONSTENIUS, REETTA 2014: *Empiria, eksperimentti ja etiikka. Kielitieteen meta-teoriaa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- LANGACKER, RONALD W. 1987: *Foundations of cognitive grammar 1. Theoretical prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- LUODONPÄÄ-MANNI, MILLA 2013: Kyselytutkimus kielentutkijoiden yleistieteellisille termeille antamista merkityksistä. – *Virittäjä* 117 (2) s. 242–264.
- 2016: *‘Théorie’, ‘hypothèse’, ‘modèle’ et ‘méthode’ dans le domaine de la linguistique. Perspectives sémasiologique et onomasiologique*. Annales Universitatis Turkuensis B 417. Turku: Turun yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-6490-1>.
- NICHOLS, JOHANNA 1984: Functional theories of grammar. – *Annual Review of Anthropology* 13 s. 97–117.
- NIKANNE, URPO – PAULSEN, GEDA 2020: *Kieliopin tutkimus ja kielioppiteoria*. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 749–775. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NISSILÄ, NIINA – KOSKELA, MERJA 2020: Termien käsittely opinnäytetyön prosessissa. – Heli Katajamäki (toim.), *Tieteellinen kirjoittaminen tiedeyhteisössä* s. 135–144. VAKKI Publications 11. Vaasa: VAKKI ry.
- PAANANEN, JENNY 2017: *Kuinka lääkärit selittävät asiantuntijainformaatiota? Selittäminen vuorovaikutuksellisenä, kielellisenä ja kehollisena toimintana monikulttuurisilla vastaanotoilla*. – *Puhe ja kieli* 37 (3) s. 119–144. <https://doi.org/10.23997/pk.66755>.
- PEARSON, JENNIFER 1998: *Terms in context. Studies in Corpus Linguistics 1*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- PENTTINEN, ESA MARTTI 2005: *Kielioppi virheiden varjossa. Kielitiedon merkitys lukion saksan kielen opetuksessa*. Jyväskylä Studies in Humanities 43. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SATOKANGAS, HENRI 2021: *Termien selittäminen tietokirjoissa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-7738-4>.
- TEERI-NIKNAMMOGHADAM, KRISTA 2022a: *Mitä kielioppi tarkoittaa?*

- Kielioppi*-sanan merkitykset ja käyttö kielitieteellisissä artikkeleissa. Esitelmä konferenssissa XLVII Kielitieteen päivät. Turku, 12.–14.5.2022.
- 2022b: *Kielioppi rakennelmana ja resursina*. *Kieliopin kielikuvat kielitieteessä*. – *Sananjalka* 64 s. 269–277. <https://doi.org/10.30673/sja.115777>
- TEMMERMAN, RITA 2000: *Towards new ways of terminology description. The sociocognitive approach*. *Terminology and Lexicography Research and Practice* 5. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Tieteen termipankki. <https://tieteentermipankki.fi/> (25.11.2022).
- VILKUNA, MARIA 2006: *Kieliopin monet merkitykset ja Iso suomen kielioppi*. – Minna Harmanen & Mari Siirainen (toim.), *Kielioppi koulussa* s. 11–24. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- ZELINSKY-WIBBELT, CORNELIA 2012: Identifying term candidates through adjective-noun constructions in English. – *Terminology* 18 (2) s. 226–242. <https://doi.org/10.1075/term.18.2.04zel>.

KIELITIEEEN KENTILTÄ

Kertomus Kotikielen Seuran 147. toimintavuodesta

Seura on perustettu vuonna 1876. Sen tehtävänä on edistää suomen kielen tutkimusta, tuntemusta ja käyttöä. Tällä hetkellä keskeisimpiä toimintamuotoja ovat aikakauslehti *Virittäjän* julkaiseminen sekä kokousten ja symposiumien järjestäminen. Lisäksi Seura myöntää vuosittain rahastoistaan apurahoja ja palkintoja.

Jäsenkokoukset

Sadantaneljäntenäkymmenentenäseitsemäntenä toimintavuotenaan Kotikielen Seura on kokoontunut neljä kertaa. Kokouksissa on käynyt keskimäärin 60 henkeä.

Vuosikokouksessa 14. maaliskuuta 2022 puheenjohtaja Mari Siirainen esitelmöi otsikolla ”Tulevaisuus ja *Virittäjä*”.

Huhtikuun 22. päivänä 2022 pidettiin *Virittäjä* 125 -juhlaseminaari. Professori Lea Laitinen esitelmöi aiheesta ”Vi-

rittäjän suhde kieleen kahdella 90-luvulla”. Tiedekustantajien liiton pääsihteeri Pauliina Raento esitelmöi aiheesta ”*Virittäjä* kotimaisen tiedekustantamisen kentällä”. Lisäksi *Virittäjän* varapäätoimittaja Johanna Komppa esitteli *Virittäjä* 125 -juhlasivuston ja *Virittäjän* entinen päätoimittaja Susanna Shore esitti videotervehdyksen ja valokuvashow’n *Virittäjän* vuosikymmenten varrelta. Lopuksi esiintyi Ylioppilaskunnan Laulajien triplakvartetti.

Syyskuun 22. päivänä 2022 pidettiin Seuran perinteinen graduilta. Emmanuel Salmon esitelmöi otsikolla ”Vapaus ja suomalaisuus. Kieli-ideologiat ja vallankäyttö diskurssissa Suomen kansalliskielistä”, Reeta Komulainen esitelmöi ”Ainaha me voiaan juosta tältä karkuun jos me ei pärjätä tälle nyt. Pelaajaan, katsojiin ja pelihahmoihin viittaaminen ja osallisuuden rakentuminen Let’s Play -videoissa”, Hilda Holmi-Al-Mashhadani esitelmöi ”Keskus-